

Kennis om te Weten

Stevig kauwend op de noten in mijn cruesli, verpletter ik met elke kaakbeweging de net bedachte eventuele openingszin voor mijn essay 'Dordtologie' voor ambtenaren. Diverse woorden schieten door mijn hoofd, maar worden samen met de cruesli doorgeslikt. Van huis uit ben ik een 'archeozoöloog'. Zal ik beginnen met 'archeodordtoloog'? Of neem ik iets uit het nieuws van afgelopen week om mijn relaas mee te starten... Wat dacht je van 'Kwantumfysica'? De vondst van het Majorana-deeltje! Want de aankondiging van de ontdekking van deze onbrekende schakel in de kwantumleer op donderdag 12 april, viel samen met mijn laatste cursusdag Dordtologie. Terwijl in Delft wetenschappers juichend vierden dat ze een essentieel deeltje hebben gevonden dat het raadsel van de donkere materie in het universum zou kunnen oplossen en waarmee je supersnelle computers kunt maken, bedacht ik tevreden dat ik nog heel wat van de cursus heb opgestoken. En dat terwijl menigeen vooraf tegen me zei: "Jij gaat Dordtologie volgen?! Maar jij weet toch alles al??" Op de grens van materie en antimaterie vonden de onderzoekers in Delft het langgezochte deeltje. En op de grens tussen kennis en onkunde vond ook ik iets...

Meer kennis. Want niemand weet alles. Toegegeven: ik weet als bij de gemeente Dordrecht werkzame archeoloog best veel over de geschiedenis van ons eiland. Ik durf ook nog wel te beweren 'bovengemiddeld'. Maar de schilderijen van Dordtse schilders vind je niet in de grond. Dus mijn kennis van de 17^e- eeuwse schilderkunst is zagezegd uiterst beperkt. Sander Paarlberg vertelde over een schilderij van Van Calraet. En wat zag mijn archeozoöloog als eerste? Een priksleetje! Van hout weliswaar en niet van de onderkaak van een paard, zoals wij enkele keren in een opgraving hebben gevonden. Maar qua model toch niet veel anders. Mooie afbeelding dus om eens in een onderzoeksrapport te gebruiken, mocht het zo uitkomen.

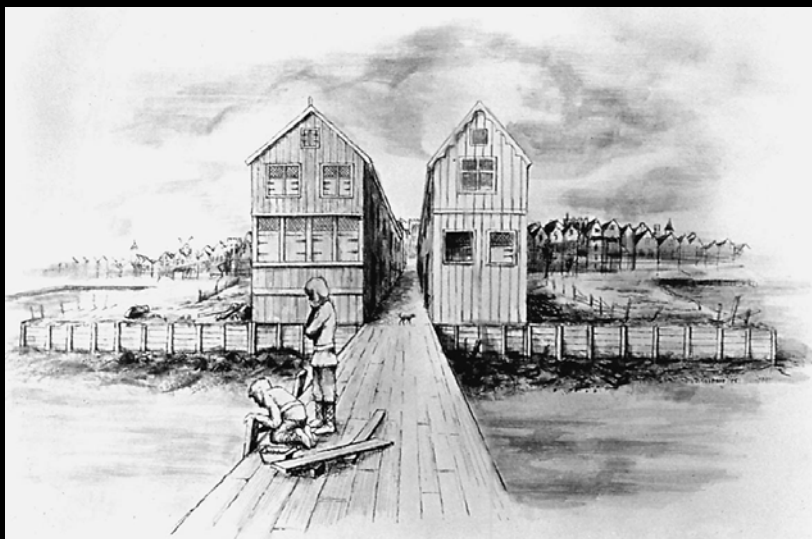
En vertel ik tijdens mijn 'bottenpracticum' niet af en toe dat in vroeger tijden honden gewoon rond de tafel schooierden om de resten van de maaltijd mee te pikken? Het bewijs vond ik op het schilderij van Het laatste Avondmaal!

In de zaal waar de trompe 'l oeil 's hangen (wat dat was kon ik me gelukkig nog herinneren van de lessen kunstgeschiedenis op de middelbare school), leerde ik dat een kikker symbool staat voor het aardse slijk. Kijk: dat kon ik nu direct leuk gebruiken voor mijn werk! Dus paste ik de powerpoint aan voor mijn archeologie-bijdrage aan de cursus Dordtologie. Want ik zag natuurlijk meteen het verband met een archeoloog!

En ook Cees Weltevreden, die voorafgaand aan de module archeologie vertelde over het ontstaan van de stad Dordrecht, bood mij weer de kans om ergens op aan te haken. Zijn presentatie toonde de leuke tekening van middeleeuwse aanplantingen ter hoogte van de kade/stabboom in het gebied dat nu 'Grote Markt' heet. Feitelijk het winnen van land en dit 'bouwrijp' maken voor nieuwbouw.

Leuk dus om even weer in de herinnering van mijn toehoorders naar boven te halen als ik vertel over het Schijfstraatje onder de Grote Markt, opgegraven in 2005. Of als ik vertel over de wegzakkende drempel van de tussendeur in Huis Scharlaken en het verschil van 2,20 meter tussen de voorgevel van het zware stenen huis op de oeverwal/dijk en het achterhuis op de sompige, aangeplempte veengrond.

Ook zag ik een rode draad. Een continuïteit in bijna alle modules. Zeker goed dus om als 'docent' van de cursus Dordtologie eens te aanhoren wat je mededocenten nu eigenlijk vertellen. Al was het alleen maar om teveel dubbelingen te voorkomen (hoewel herhaling natuurlijk ook de kracht van de boodschap is). Zo kwamen twee kaarten bijna iedere keer terug: Jacob van Deventer 1545 en Pieter Sluyter 1560.

En mochten we ons afvragen wat er nu ècht in de Dordtse Canon moet staan, dan is het dus zeker de St. Elisabethsvloed. Want veel van wat er is gebeurd in het Dordtse verleden grijpt terug op die gebeurtenis van 1421. Dus laten vrijwel alle docenten het altaarstuk uit ca. 1490 zien, waarop de vloed de Grote Waard binnengolft en de inwoners naar de stad Dordrecht vluchten. En alsof het zo heeft moeten zijn: zelfs de naam van één van onze gedreven cursusleidersluit hier naadloos op aan! (Toch, Elisabeth?).

Ook passeren we controversiële punten. Aardig is om te merken dat alle docenten de loop van het riviertje de Thure globaal weten aan te wijzen. Uiteraard op grond van kaarten die eerder al door anderen zijn gemaakt. Maar hier zit volgens mij een addertje onder het gras. Want alle kaarten zijn reconstructies van ná 1421 en niemand heeft het mogelijke traject van de Thure met een handboor nagelopen zoals de *'geswoeren waterscheyders'* dat in 1560 min of meer deden (*'deur tondertasten van de grondt'*) om aan de hand van geologische indicatoren de loop van het Oude Maasje te bepalen. Evenmin hebben wij archeologen het riviertje de Thure(drith) in grondboringen geologisch kunnen aantonen. Tot nu toe dus geen Thure gevonden (zelfs op het altaarstuk van de St. Elisabethsvloed is de Thure niet afgebeeld) en toch praten we elkaar gewoon na... Nou ja: één hoopvol stukje dan bij de Botermarkt in 2007, waar RAAP samen met ons team heeft geboord in de Voorstraatshaven. Daar kwam uit dat op die plek inderdaad ooit een natuurlijk riviertje heeft gestroomd. Maar het bordje 'Dit is de Thure(drith)' vonden we niet...

Komen we iets verder in de tijd, dan komt natuurlijk de Tachtigjarige Oorlog, de Reformatie en de Eerste Vrije Statenvergadering van 1572 aan bod. En ook daarover bestaan merkbaar verschillende meningen. Meerdere docenten laten zich ontvallen dat het 'ophemelen' van de gebeurtenissen van 1572 ("de eerste vrije statenvergadering vond plaats in Dordrecht en hierdoor is de huidige natie ontstaan"), overdreven is. Volgens hen had Dordrecht niet die vooruitziende blik waarvoor we ons nu op de borst kunnen kloppen. Dordrecht koos gewoon partij voor de groep die de meeste kans maakte en organiseerde vervolgens de vergadering in het Hof. Waar of niet waar? Petje op of petje af? Vanuit citymarketing wordt hier uiteraard heel anders over gedacht. Dordrecht kan een 'merk' worden!

Misschien moeten we ons in dat licht niet druk maken over waar of niet waar, maar gewoon zorgen dat we zoveel mogelijk volgers krijgen die ons geloven. Eigenlijk net als toen, met dat verschil dat het nu via Facebook en Twitter gaat...

Wat ik geloof? Misschien is het in tijden van crisis wel gewoon goed voor de economie van onze stad... Hoewel ik dan zelf een andere melkkoe zou kiezen. Een iets aaibaarder dier. Goud doet het altijd goed onder het grote publiek (net als skeletten trouwens) dus 'De Gouden Eeuw van Dordrecht' klinkt mij persoonlijk beter in de oren. Maar ja, archeologen staan dan ook graag met de voeten in de grond.

Ook bij de lezingen over kerken en religie deed ik weer nieuwe kennis op. Zo opende de doopvont (12e/13e eeuw) in de Augustijnenkerk mijn archeologielcollega Jacqueline de ogen, toen Herman van Duinen vertelde dat de vont van rode zandsteen waarschijnlijk afkomstig is uit een kerk van een in 1421 verdrongen dorp in de Grote Waard. Tijdens

één van onze onderzoeken op het Gezondheidspark, raapte zij een brok rode natuursteen op van de stort. Het leek niet belangrijk (de context was verstoord), hoewel het van het terrein rond de verdrongen kerk van Wolbrandskerke/Kruiskerke moest zijn gekomen. Maar als kerken uit diezelfde tijd een doopvont hadden van dergelijke rode natuursteen, dan geeft de brok steen (die nu in de tuin van Jacqueline ligt) toch te denken! Praktische kennis dus en direct toepasbaar.

Dat geldt ook voor het verhaal van Fred van Lieburg, over (onder andere) schuilkerken in Dordt. De (2^e) Maria Minor aan de Kuipershaven lag recht achter het pand 't Zeepaert aan de Wijnstraat. En het blijkt wel dat ik voortdurend bezig was met het koppelen van alle nieuwe kennis aan mijn eigen werk, want de achtergevel op de (vage) foto van deze schuilkerk leek mij ineens heel erg op de achtergevel van de panden daarnaast. En daarvan weten we dat het nog een stukje van de middeleeuwse stadsmuur is!

Helaas staat op de plek van de voormalige schuilkerk nu een groot nieuw appartementencomplex en is archeologisch en/of bouwhistorisch onderzoek daar nooit uitgevoerd. Hoe dan ook werd ik van een vage foto helemaal blij, al was dit natuurlijk helemaal niet het doel van de lezing van Fred...

We kregen heel veel informatie over kerken in Dordt. Voor sommigen een beetje teveel, gezien het feit dat ik tegen de klok van vijven hier en daar wat zuchtende geluiden opving uit mijn omgeving. Maar voor mij vielen er veel puzzelstukjes op hun plek, waardoor ik nu ten aanzien van religie een beter totaalbeeld heb, vanuit de Middeleeuwen tot nu.

Wel vraag ik me af – als mensen gaan zuchten over veel religieus getinte informatie – hoe we dit onderwerp (waarop toch de nadruk komt te liggen) in de toekomst, luchtig kunnen brengen in het nieuwe Hof. Werken met veel gelaagdheid denk ik, zodat mensen zelf kunnen kiezen wanneer ze afhaken of nog meer willen weten. En veel beeld. Maar dat komt denk ik wel goed, met alle virtuele foefjes die de ontwerpers in petto hebben. Ik denk dan als voorbeeld aan het Grachtenmuseum in Amsterdam, waar het verhaal wordt verteld over de uitbreiding van de stad, waarover vorname heren moeten besluiten. Veel leuk beeld is er eigenlijk niet om dat verhaal te ondersteunen, maar door projecties van een oude stadsplattegrond op een vergadertafel met hoge rechte stoelen er omheen en een hoorspel op een koptelefoon (de discussie tussen de vergaderende heren, waarbij de illusie wordt gewekt dat je over hun schouder staat mee te kijken), maakt dat je geboeid blijft staan kijken en luisteren. In ieder geval voor een paar minuten. En bovenal: ik weet het me nog steeds goed te herinneren. Er is dus nog hoop voor 1572!

Van een heel ander kaliber waren mijn overpeinzingen aan de hand van voorbeelden van 'nieuwe' bestemmingen die enkele kerken in Dordrecht kregen. Waarom kost het nu zoveel moeite om een herbestemming te vinden voor bepaalde monumenten? Enkele decennia terug hadden we blijkbaar minder scrupules: kerkje van de evangelische gemeente aan de 2^e Tol – Rijksstraatweg – werd de opslag voor een timmerbedrijf. Niet zo fraai, maar het gebouwtje staat er (daardoor?) nog wel. De Bonifatiuskerk werd poppodium Bibelot. Niet zo fraai, maar de kerk staat er nog wel (hoewel er nu weer een nieuwe bestemming voor wordt gezocht). Een kerk aan de singel werd garage, de Waalse kerk werd sportwinkel, de Nieuwkerk werd een keukenboer... Ik wil niet zeggen dat het ideaal is, maar de meeste gebouwen die zo'n (minder fraaie) herbestemming kregen staan er dus nog wel. Vaak is herbestemmen nu HET struikelblok in verband met de overweging iets wel of niet te implementeren in nieuwe planontwikkeling. En het lijkt soms wel of niemand het echt zijn of haar verantwoording vindt, nadenken over een nieuwe bestemming. Maar er wordt blijkbaar aan gewerkt, want de provincie Zuid-Holland brengt in 2012 herbestemming onder de aandacht met het uitvoeringsplan 'Over-Levende Monumenten'.

Laten we ook binnen de gemeente samen creatief zijn! Maak niemand's verantwoordelijkheid ieders verantwoordelijkheid: de ontwikkelaar, de projectleider, monumentenzorg, citymarketing en zeker ook het ondernemersloket. Want na een gesprekje dat ik in de pauze van een cursusmodule had met één van mijn medecursisten, een collega van het gemeentelijke ondernemersloket voor startende ondernemers, ben ik ervan overtuigd dat zij daar zeker bij moeten zitten. Want bij hen melden zich de mensen met plannen. Zij kunnen de schakel zijn. Laten we dit eens uitproberen voor het gemaal op het toekomstige industrieterrein Dordtse Kil IV. Een speciale vergadering over herbestemmen. Een soort ateliersessie zoals Stedenbouw die af en toe houdt. Want wie kan zich nu niet voorstellen dat in dit onderaan de dijk gelegen gemaaltje een leuke broodjeszaak kan komen te zitten, waar je even snel een 'broodje pomp' kunt kopen als je op het industrieterrein werkt, of waar je een 'dijk van een buffet' neemt, als je met zakenpartners moet lunchen... Waar een 'college' over kerken dus al niet toe kan leiden...

Tenslotte wil ik 'herbestemmen' graag nog even als stapsteen gebruiken naar mijn laatste onderwerp: historische (cultuur)landschappen/cultuurhistorische objecten, die (nog) geen monument zijn. Reinier Jacquet en Henk Visser hebben hier boeiend over verteld. Ook een speerpunt wat mij betreft, omdat ik merk dat er binnen (gemeentelijke) planvorming nog niet genoeg aandacht voor is, ondanks dat er vanaf januari dit jaar in elk bestemmingsplan een 'cultuurhistorische paragraaf' opgenomen moet zijn. We hebben (voor het buitengebied) nu wel een inventarisatie van mogelijk waardevolle objecten, maar jammer genoeg verdwijnen er nog te vaak en te gemakkelijk kenmerkende objecten, landschappen of relictten uit het verleden. En laat die nu juist de verhalenvertellers van bijvoorbeeld een wijk zijn. Hiermee valt of staat de herkenbaarheid van en verbondenheid met een bepaald gebied. Mensen ontlene er ongemerkt hun identiteit aan.

Verbaasd was ik tijdens de cursus te horen dat er in een oudere wijk als Krispijn aandacht voor was. Toen de Viottakade is ontworpen, werden er waterpartijen en groenstroken ingetekend om vanuit Krispijn zicht te blijven houden op de Grote Kerk. Mooie stedenbouwkundige relatie tussen wijk en stad, waarbij verbondenheid centraal staat. Laten we dat vasthouden in nieuwe ontwerpen: integreren van kenmerkende elementen en objecten.

Herbestemmen speelt ook bij het behoud van historische cultuurlandschappen en cultuurhistorische objecten echter vaak weer een rol: wat moeten we met een griendkeetje in de polder, met de kazematten van de Hollandse linie, met een relict van een kooibosje, met een vaarboerderij op de Otterpolder? Als we daar met z'n allen in een vroegtijdig stadium over nadenken hoeft gebrek aan mogelijkheden en creativiteit niet de reden te zijn voor de slopershamer.

Maar zonder het verhaal erachter kunnen gebruikers en passanten het behouden element vaak niet op waarde schatten. Dus waar doe je het dan voor? Een informatiebord erbij dus? Kan. Maar denk om te beginnen eens aan een goedkope en eenvoudige QR-code (in te lezen met een smartphone, waarna je wordt doorgestuurd naar een relevante internetpagina). Want uiteindelijk moet ook onze cultuurhistorie gedigitaliseerd worden...

Resumerend kan ik zeggen dat de cursus Dordtologie me vaak aan het denken heeft gezet over uiteenlopende onderwerpen. De vraag hoe ik de informatie kan toepassen in mijn werk speelde daarbij voor mij niet op de voorgrond: ik zat midden in mijn werk en zag allerlei kruisverbanden. Zo bereid ik momenteel voor Erfgoedcentrum DiEP een tentoonstelling voor over scheepsbouwer Jan Schouten. De lezing van Sjoerd de Meer over scheepvaart sloot daar helemaal op aan, een feest der herkenning. Ook in het kader van die tentoonstelling – die voor het publiek open zal zijn vanaf 16 november dit jaar en te bezoeken is in Museum van Gijn – heb ik me een beetje verdiept in de tijd waarin Schouten leefde. De tijd dat ook Napoleon zijn voetsporen naliet in onze vaderlandse geschiedenis (hoewel die in Dordrecht 'onuitwisbaar' zijn: "kent u die mop van Napoleon die kwam? Hij kwam niet!" – dat wil zeggen: niet aan land... -). Door zijn beleid hielden bijvoorbeeld in 1818 de gilden op te bestaan. Dat wist ik niet, dus dat was weer zo'n 'aha-moment'. Voor mij vielen er weer wat 'Majorana-deeltjes' op hun plek...

De raadsels van de donkere materie in *mijn* universum zijn dus dankzij deze cursus voor een groot deel weggenomen. Materie en antimaterie zijn als de balans tussen voor- en tegenstanders van de promotie van 1572: de deeltjes botsen, maar uiteindelijk leidt het tot iets.

De cursus Dordtologie voor ambtenaren heeft als doel kennis te vermeerderen, op basis waarvan in het werk betere afwegingen kunnen worden gemaakt. Laten we deze cursus daarom vooral promoten onder onze collega's, dan kunnen we voortaan 'op niveau' met elkaar spreken. Want ook al wordt de ontdekking van het Majorana-deeltje naar 1 man genoemd, zonder een groot team van *wetenschappers* met kennis was dat resultaat niet tot stand gekomen.

Deborah Paalman
16 april, 2012